

S Z E M L E

RITKA KÖNYV GYAKORI TÉMÁKRÓL A MUNKÁS ÉS MUNKAKÖRÜLMÉNYEI

Közgazdasági és jogi könyvkiadó, Budapest, 1962

Tizenöt szerző, közgazdász, orvos, szociológus és pszichológus tizenkét témát dolgoz fel ebben az ötszáz oldalas könyvben. A tárgykört már a könyv címe is érzékelteti, s ennek a keretébe illeszkednek bele A munkatermelékenység és az életszínvonal, A műszaki haladás és a szakképzettség, A munkatermelékenység és a munkanormák, a Munkavédelem, A munka és pihenés élettani szabályai, A munkapszichológia feladata meg más írások.

Ma már nyilván senki sem vonhatja kétségbe egy ilyen könyv több szempontbeli hasznosságát, noha — mint a kötet szerkesztője is írja — „hosszú ideig lebecsültük, sőt kétségbe vontuk egyes tudományos diszciplínák alkalmazhatóságát a munkaszervezés és a munkaerőgazdálkodás kérdéseinek a megoldásában”. Itt nálunk is találkozhatunk még hasonló véleménnyel, noha fejlettebb ipari üzemeinkben már el sem képzelhető a termelés a munkaszervezés tudományos alapokra helyezése nélkül.

A munkaszervezéssel kapcsolatos tudományos megoldások persze a termelésben igazolódhatnak, éppen ezért nem elegendő, hogy csak a vezető szakemberek ismerjék őket, célszerűségükkel meg kell ismerkedjen a közvetlen termelő is. Többek között hasonló céljai vannak a szóban forgó könyvnek is.

Témájánál, megfogalmazásánál fogva és a benne tükröződő álláspontok miatt a könyv némely írása számunkra hasznosat alig mondhat, vannak azonban kérdések, melyekre kíváncsian kerestük a szerzők választát. Ilyen például a munka termelékenységének a mérése. Sajnos, ez a sokat vitatott és tanulmányozott kérdés lényegében válaszolatlanul marad, „a közgazdasági kutatás ma még nem oldotta meg az ezzel

kapcsolatos bonyolult, sokoldalú problémákat”, annál sajnálatosabb ez, mert „a termelés növelésének döntő meghatározó útja a munka termelékenységének a fokozása”.

m, ha ennek mérésére nincsenek is meg az általa lányosan elfogadott megoldások, a növelést elősegítő tényezők sokaságát már tudjuk: „a termelőberendezések korszerűsítése, a haladó technológia alkalmazása, egyre jobb minőségű, magas követelményeket kielégítő, a nemzetközi munkamegosztás kereteibe jól beilleszkedő, a világpiacon keresett termékek gyártása nagy szériában, specializált nagyüzemekben stb.”

A termelés gépesítésével és automatizálásával kapcsolatban is sok kérdés felmerült, ezek nálunk is időszerűek, szinte mindennapi témát jelentenek a szakemberek körében. Közülük egyik kétségtelenül a szakképzett és a képzetlen munkások arányainak változására vonatkozik.

Ezzel kapcsolatban is többféle véleménnyel találkozhatunk. Egyesek szerint „miután a technikai fejlődés elsősorban a kézi munkának gépekkel történő felváltását jelenti, ezért — mondják — a technikai fejlődéssel szükségszerűen csökken a szakmunkások jelentősége”. A könyv is foglalkozik ezzel a kérdéssel, nagy gyárak példáján próbálja bebizonyítani, hogy „a technikai haladás során egyre nő a gépkezelő szakmunkások aránya... és a jövőben is nőni fog”.

„Például a Renault gyár egyik üzemrészében 1956-ban automatizálták a termelést. Az átszervezés után e gyáregységben a betanított gépkezelők aránya 84%-ról 40%-ra csökkent, miközben a gépkarbantartó és villanyszerelő szakmunkások abszolút száma a kétszeresére, arányuk pedig a korábbi 6%-ról 36%-ra nőtt.”

Azért is érdekes ez a példa, mert üzemeinkben nem ritkán találkozunk olyan felfogással, amely szerint a termelés gépesítésével elegendő lesz, hogy a munkás három-négy hét alatt megtanulja a gép kezelését, nincs szükség szaktudásának, általános műveltségének további bővítésére. Részleges gépesítés esetén még elő is fordulhat ilyen helyzet, a termelés komplex gépesítésével és automatizálására való áttéréssel azonban növekszik a szakmunkás-szükséglet.

Véletlenül kiragadott példák ezek csupán. Tovább is sorolhatnánk még őket, lényegében azonban egyre csak azt bizonyítanánk, hogy ezek az ipari munkaszervezés köréből vett tanulmányok valóban a korszerű termelés és a mai termelők problémáira mutatnak rá, és a szerzők gyakorlati tapasztalatai alapján legtöbbször helyes következtetéseket is vonnak le.

(bn)

A B Á N A T C S A R N O K A I

Parancs János: FÉLÁLOM.

Magyar Műhely kiadása, Párizs, 1963

Egyetlen vallomás, keserű vallomás a Párizsban élő fiatal magyar költő, Parancs János verskötete, a *Féláalom*. Az ember, egy ember fájdalmairól, gyötrelmeiről vall, őszintén, póz nélkül. Annak a szomorúságnak, mely legszembetűnőbb jellegzetessége Parancs költészetének, mély gyökerei vannak. Az egész világ, ahogy a költő látja, kízókamra. „Sátorában élek jajnak és könnynek” — mondja egy versében, s a jajnak és könnynek — költészete tanúsága szerint — nyomós okai vannak. Az emberben a hiba, az ember a bűnös, de bűnhődik is. Mert ugyan „egymást öljük, eszünket vette a bánat”, de: „Jaj az ember félelmetesen magára maradt”, s „Az idegek mélyén eszelős félelmek dobognak”. A napjainkban nem ismeretlen, de érthető borúlátás szól Parancs legtöbb verséből. Ilyennek látja a világot: feketének, bomlónak, pusztulónak. S a pusztuló világgal együtt pusztul az ember is.

A halál érzése, a halálfélelem, a mindent ellepő, mindent felfaló halál Parancs verseinek legfontosabb motívumai közé tartozik. A halál a mindenütt „jelenlevő”, a mindenre letelepülő, mindenhova beférkőző. Az ember lelkében is ott él a halál, megtagadhatatlan, elkerülhetetlen tényként. „Huszonöt éve élek, azóta szédít a halál” — mondja — Szobában című versében, egy másikban (Levél) pedig: „Gyötrődve, a haláltól félvé, így élek boldogtalan.” Már azt hinnénk, Parancsnak célja a halál. Ő azonban tagadni akarja az elmúlást, s habár azt énekli, hogy „nem láttam csak pusztulást, nem láttam soha mást” (Szobában), ugyanabban a versben, az életért rimáncodzik, megalkuvón: „S mégis élni szeretnék; lucokban, vérben is, ha más már nem maradt. Él hát benne egy — talán ösztönös — életvágy, önmagát akarja meggyőzni: „nem hihetek a pusztulásban... Nem hihetek a halálban” — mondja — Védtelenül című versében.

Akármennyire a halál bűvkörében él a költő, nem fogadja el életszemléletnek, csak retteg tőle, nem nyugodhat. Valami konokság van benne, a csak azért is daca, ragaszkodás az élethez („Ha mint a fák virágzunk, egyszer túljutunk az éjszakán, túl a halálon”), s tudja, hogy a valóság az egyetlen menedék: „Körmeimmel a földön, amiből vétettem, megkapaszzkodva.” S megkapaszkodnia oly nehéz annak, aki messze szakadt onnan, ahol „a csont világít”, s ahol

„a sejtek mélyén visszarémlik a tűz, az egeket ostromló lárma”. Fel is teszi a kérdést, a hiábavalót, melyre nincs, nem is lehet felelet: „Kedvem ellen hűtlen kujtorgóvá mért kell lennem?” Maga is tudja, hogy „a kiáltás elhal, nincs ki hangom értené”. A hontalanságnak, a céltalanságnak, reménytelenségnek néhány nagyon szép verset szentelt Parancs; az elvesztett, elhagyott (mindegy!) fiatalság, az idegenben töltött szomorú, magányos esztendőik szólalnak itt meg.

S ha már itt tartunk, nézzük meg, hogyan szólaltatja meg témáit a költő.

Kötött formájú verseiben a magyar népdalok és népballadák ritmusa zeng fel, hangjuk a népköltészet legrégebbi melódiáit idézi. Szabad verseiben Parancs — mint oly sok fiatal költő, ha a kötetlenség viharos vizébe veti magát — sokszor téved prózába, sablonos sorokat is leír. Kötete a bomlás, a pusztulás, az apokalipszis jegyében áll, de mindent költői képekben akar elmondani; képei részben szimbólumok, részben, többnyire, metaforák, melyeknek ihletét, forrását főleg a magyar népköltészetben találjuk meg. Metaforái nem feloldhatatlan rejtvények, hanem a fogalmak lényegből fakadó költőiesítése.

Parancs hangja férfias, sötét és kemény, helyenként epikus. Verssorai leginkább zsúfoltak, képekkel terhesek, jelentésben gazdagok. Erénye a költőnek a tömörség is, egyes versei pedig, a népdal hatására, lengék, könnyedek.

Kár, hogy kötetét nem osztotta részekre, ciklusokra, mert így eléggé egyenetlen, zavaros benyomást tesz. Hiányoznak az évszámok is. Néhány egymás után következő vers nyilvánvalóan nem abban a sorrendben keletkezett, s mivel ezt az olvasó nem tudhatja, nem követheti nyomon Parancs változásait, fejlődését, költői éveinek hullámhegyeit és -völgyeit. Itt is csak egy igen érdekes jelenséggé foglalkozhatunk vele s tarthatjuk számon, a költő értékeinek megállapítása ezért nem lehet teljes. S úgy érezzük, hogy abban a világban, melyben „gyötrődve, reménytelenül” él a költő, számára „nyitva áll az ajtó” a költészet, s talán, egyszer, bízunk benne, egy olyan élet felé, melyet nem borít „a gyász szövedéke”. (T. L.)

KÖZÉPSZERŰSÉG — ÍRÓI HAMISÍTÁSOK NÉLKÜL

Börcsök Erzsébet; EMBEREK A KARAS MELLŐL,
Fórum, Novi Sad, 1963.

Jelentéktelen, periferikus mű. Nem is tipikusan vajdasági fogantatású, noha létező és létezhető színfolt az elnevezéshez olykor túlságosan ragaszkodó „tájirodalomban”. Nem önmagáért, értékeiért kell írni róla, de a benne megbúvó problémahalmazért. Ez a figyelemre méltó, a konkrét szöveg csak dokumentál.

Egy merev irodalomelméleti klasszifikációt kell paradoxonként említenem, ha Börcsök Erzsébet könyvének értékeire szeretnék rámutatni: A kötetbe gyűjtött tizenegy elbeszélés értékesebb lenne, ha „csak” novellákként szólhatnánk róluk. Egy-egy részlet, villanás olykor több a kerek, kiformált, befejezett egésznél. (Elsősorban az „Elesett emberek”, a „Téli esték” és a „Furcsa temetés” rideg és groteszk részleteire gondolok.) Kár, hogy ezek az önmagukban sikerült és értékes részek elvesznek mind a kötet, mind pedig az egyes írások vérszegény középszerűségében, provinci-alizmusában.

A középszerűség — kiváltképp az erre való törekvés — rosszabb a tudatlanságnál, elkerülhetetlen együttjárója az irodalmi vidékiességnek. A középszerűséget az indulatok, a szenvedélyek hiánya eredményezi, amely pedig a tájiságban való megrekedést váltja ki. A szenvedélyeken természetesen nem avult, szinte nevetséges lángolást, pátoszt értek, hanem a hozzáállás sajátosan felfokozott módját. A „legsűrűkébb”, a „legszárazabb” krónikákban meglevő szenvedélyre gondolok, amely az író szándéka ellenére érződik ki a szavak kapcsolásán, a mondatok vétkeringésén, a gondolatok, a részek fűzésén, a tollra tolult jelzőkből, hasonlatokból. Arra a szenvedélyre, amely a tömörséget szüli, és ebből sugárzik. Nem a hiperbolikus, hanem a jelképes, parabolikus szenvedélyre. Ezt pedig csak elvétve találjuk meg Börcsök Erzsébet elbeszéléseiben. Nem azért, mert „kisemberekről” ír (vannak-e az igazi irodalomban egyáltalán kisemberek?), Mihályokról, Irmákról, Lajoskákról, hanem azért, mert a Lajoskák ifjúkori szerelmükre emlékezve a szájukat nyalják meg, és ennél a legbanálisabb, iskolás közhelynél többre nem képesek. (Gon-

doljunk Erskine Caldwell, Steinbeck, Solohov vagy akár Kosztolányi vagy Déry emberkéire, mennyire mások azok!)

A szenvedélytelenség a regionalizmus egyik lehetséges megjelenési formája. Börcsök Erzsébet elbeszéléseinek provincializmusa nem is a „Vándor a Nišavánál” című írásában megnyilvánuló — ebben és a címadó írásban a legkifejezettebb —, idejétmúlt elmélet szülötte, hanem sokrétűbb ennél. Már mi is, itt Vajdaságban túlnőttük az egykor még talán szükséges tendenciát, amely „magas dombhát” mögé zárta nemcsak a Tituszokat. Líviákat és társaikat, hanem a Börcsök Erzsébet „ténykedési területénél” nagyobb földrajzi egységeket. Nem látjuk ma már tragikusnak az efféle gondolatokat, bekezdéseket:

„Nem éreztem a sötét képből, a vigasztalan sorsból semmit. Ez a három falusi, úgy látszott, maga az erő, az élet. Nem érdekelte őket a világon semmi, ami kívül esett falujukon. Hogy háborog, remeg a világ, hogy pirosra, fehérre, barnára változnak az emberek, fajok pusztulnak, elvek bukhatnak vagy emelkednek. Minek azt tudni, hogy az ő sorsuk bevégeztetett? Mögöttük senki, csak a magas dombhát, amely elzárja őket minden légáramlattól, lábuk előtt pedig mint bilincs ott a határ.”

(13. oldal)

— inkább avultnak, erőltetettnek.

Az efféle tájelméletek „legszebb”, „legmarkánsabb” példája a „Vándor a Nišavánál” című elbeszélés. Ebben ugyan a kihagyások, javítások folytán csak megcsonkítva demonstrálódik a couleur locale „diadala”, és éppen ezért válik lyukassá a mű, ezért lesz Irma menekülése indokolatlan, buta, kicsinált. Avultságánál fogva — noha ennek az elbeszélésnek szimbolikus ereje van a kötetben — nem a provincializmus ilyes megnyilvánulása a legproblematicusabb. Van egy másfajta, nevezhetném talán írói, mesterségbeli tájiságnak is. Esetünkben ez a bántóbb.

Ehhez úgy férközhetünk közelebb, ha megkísérelünk különbséget tenni a kötetben levő elbeszélések között, és ha egyeseket életképeknek („Emberek a Karas mellől”, „Bókai tél”), másokat „élettragédiáknak” („Lajoska”, „Elesett emberek”, „Téli történet”, „Mihály hazamegy”, „Igazi asszony”) minősítünk, elválasztva mindkettőt az „Emberek a szekéren”- és a „Tordai menyecske”-szerű népieskedő írásoktól, melyek azonban egyaránt sorolhatók mindkét előző csoportba. A disztinkció természetesen éppoly erőszakos

és lehetetlen, mint például a verselemzésnél a tartalom és forma esetében; nem beszélhetünk külön „életképről”, „élettragédiáról” és újból külön népieskedő művekről, mert a köztük levő határvonalak elmosódnak. Az elemzés kedvéért azonban ennyit megtehetünk anélkül, hogy az értékeket meghamisítanánk.

Az „életképek” és élettragédiák” közti különbség a mozaikszerűség és az egyfonalúság közti különbséget is jelenti egyúttal. A mozaikszerű „életképekből” hiányzik egy-egy mozaikkocka, a kép nem teljes, az elbeszélés szétfolyóvá válik, a vonalvezetés bizonytalan, csapkodóvá, a történet fonala kicsúszik az író kezéből, tollából. Ilyen értelemben szólhatunk e spektakuláris írásokban rejlő tragédiákról — az író tragédiájáról (Bori Imre: Író a Karas mellől, *Dolgozók*, 1963. 32. szám).

Az „életképek” és élettragédiák” közti különbség nére felhigitott történetecskék, amelyek nem annyira „hőseik” esetlensége miatt kerülnek messze az emberitől, a művésztől, mint inkább az író adta naiv feldolgozás, jellemzés, megmunkálás miatt. Lajoskáról megtudjuk, hogy „valamikor” szerették, bárhol lakott is, de... azt már nem, hogy most miért nem szeretik, pedig ezért készült az elbeszélés. A hajótöröttek vidám emberkékké válnak a zsongító „bánáti levegőn”. Az „Elesett emberek” félkegyelmű Krizsánjának és öreg, reszketős Józsefjének, a két koldusnak a groteszkig felfokozott képe éppen groteskségéből veszít azáltal, hogy az író József szájába adja a következő két mondatot:

„— Mond valamit ez az ember. Nem is olyan bolond ez.”

(96. oldal)

Felesleges a közhelyszerű magyarázat, enélkül is érezzük, hogy Krizsán „nem is olyan bolond”. Egy mondat kiköcckenti az olvasót, devalválja az értéket, kisebbíti az egészet. A gondatlanság következtében sorra „elesett emberek” lesznek az elbeszélések szereplői. Az író „ejti el” őket. A provincializmus ilyenformán is megnyilvánulhat.

A népieskedő, utánérzésből fakadó álpórias elbeszélések hamis kicsengését Karinthy Frigyes jellemezte a legtömörebben: népiesSCH-nek. Nemcsak a „rekvizitumok” megválasztásában, hanem az írói megmunkálásban — akár esetünkben — is egyaránt találó a népiesSCH.

Az „életképek”, „élettragédiák”, valamint a „népies” elbeszélések közös ismérve a realizmusra való törekvés. Ez a realizmus azonban az emlékek, az él-

mények pontos, „élethű” rögzítéséig terjed. Börcsök Erzsébet megfélekedzik arról, hogy az „emlék és mű tökéletessége kétféle dolog” (Füst Milán), egymást bizonyos fokig kizárja. Az emlék csak inger, még nem a megformált mű. A művész alkotó indulatát — Goethével szólva — az igazságra való törekvés és a hamisításban való gyönyör jellemzi. Börcsök Erzsébet „realizmusában” a „hamisításban való gyönyör” elszikkad. Ő csak rögzít. Senki sem mondhatja, hogy valótlan írt, minden megtörtént, megtörténhetett, szó szerint, de mindez nem elég. Az írói kéz avatott munkája hiányzik az elbeszélésekből. Az írói „hazugságok” hiányán buknak el, válnak valószínűtlenné a legvalószínűbb történetek is. Az emberek önálló lelkiéletet nem élő, „reális” (papír)figurákká válnak, egy templomtorony-perspektíva áldozatai lesznek. Ha néhány bánáti falu kátyújából nem tudnak kimászni, az elsősorban az író hibája, aki „realizmusában” — hogy Bánát délkeleti csücskébe szorul és szorít — elkésett, naiv és hamis írói (ön)romantizmust teremt, mondhatnám: akaratlanul, észrevétlenül. Nem az elbeszélések „írják” önmagukat, hanem — minden élethűségük ellenére — a szerző „konstruálja”, rögzíti őket. A realizmus romantikába való cseppfolyósítása a népieskedő elbeszélésekben a legkirívóbb, a legbántóbb.

Szólhatnék még az elbeszélések erőszakolt, iskolás befejezéséhez történő merev ragaszkodásról; említhetném a stílushibákat (pl. 70. old. első bekezdés); esetleg érinteni kellene az egyesek szerint fontos nőies lelkületet, hozzáállást; az elbeszélések zavaró keltezetlenségét — mindez azonban feleslegessé válik olyan égető kérdések, mint a langyos közepszerűség, a szenvedélyek (az igazi líra) hiánya, egy szürke realizmusból a bántó romantikába való fordulás, az írói és elmélet-írói couleur locale-teóriák, megvalósítások szembe-tűnő jelenléte mellett.

(G. L.)